

Grzegorz Wosik

Jakość lekcji wychowania fizycznego a wymiar osobowości nauczyciela

Prace Naukowe. Pedagogika 5, 235-240

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Wosik

Jakość lekcji wychowania fizycznego a wymiar osobowości nauczyciela

"Chodzi o to, aby - najogólniej mówiąc - godzina lekcyjna była osobowościowo - ludzkim spotkaniem".

J. Legowicz

W istniejącym obecnie w Polsce systemie szkolno-oświatowym obowiązuje model klasowo-lekcyjny, którego podstawową jednostką organizacyjną jest lekcja. Dotyczy to wszystkich kursów przedmiotowych, w tym również wychowania fizycznego na szczeblu szkoły podstawowej i średniej. W czasie zorganizowanych z reguły 45 minutowych lekcji realizowany jest proces pedagogiczny, którego założeniem jest osiągnięcie celów dydaktycznych i wychowawczych wyznaczonych przez program nauczania dla poszczególnych grup wiekowych. Pomimo że lekcja wychowania fizycznego podlega takim samym zasadom pedagogicznym, np. (nauczania - uczenia się) jak inne lekcje, nie posiada ona dla siebie odpowiednika wśród pozostałych zajęć przedmiotowych. Wynika to między innymi ze złożoności i specyfiki; celów lekcji kultury fizycznej, zasad, według których musi być ona budowana oraz nie mających odniesienia w innych kursach przedmiotowych metod służących realizacji zadań stojących przed uczniem i nauczycielem. Zadanie to wielokrotnie poruszane było przez S. Strzyżewskiego.¹ Zakres realizacji przez nauczyciela celów współczesnego wychowania fizycznego, związanych z dyspozycjami osobowościowymi wychowanka kierunkowymi i instrumentalnymi, w sposób znaczący świadczy o efektywności pracy nauczyciela-wychowawcy. Termin efektywność w języku potocznym odbierany jest wieloznacznie, podobnie jak odmiennie definiowany jest w różnych dyscyplinach nauki. Najbardziej rozpowszechniona definicja efektywności wywodzi się z prakseologii.

¹ S. Strzyżewski, Proces wychowania w kulturze fizycznej WSiP, Warszawa 1986.

Prakseologowie mówią o dwóch postaciach efektywności: skuteczności i ekonomiczności.²

W przypadku dydaktyki częściej stosowanym i spotykanym pojęciem jest skuteczność, którą określa się jako dochodzenie i osiągnięcie założonych celów. Skuteczność działań nauczyciela w procesie kształcenia i wychowania fizycznego określa stopień zgodności efektów nauczania z przyjętymi celami. W odniesieniu do konkretnej jednostki lekcyjnej dotyczy to poszczególnych zadań realizowanych w procesie dydaktyczno-wychowawczym, z których każde ma swój określony cel, zwany celem operacyjnym.³

W sytuacji, gdy wynik (efekt) jakiegoś działania nie przybiera postaci konkretnego przedmiotu mówimy o tzw. sprawności działania.

Działanie nazywamy sprawnym wówczas, gdy występuje w nim minimalna ilość cech negatywnych i maksymalna ilość cech pozytywnych.

Efektywność pracy nauczyciela uzależniona jest od występowania specyficznych czynników, które determinują proces dydaktyczno-wychowawczy oraz jego jakość. Sprawność działania zaliczana jest do czynników wpływających z osoby wychowawcy. Oprócz niej do tej grupy czynników zaliczyć należy:

- role zawodowe, do pełnienia których nauczyciel został powołany,
- styl kierowania grupą,
- stosunek nauczyciela do ucznia,
- postawa prospołeczna nauczyciela.

Nie jest to jednak jedyna grupa czynników, które mają wpływ na jakość pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Zdaniem T. Sankowskiego⁴ i J. Zieleniewskiego⁵ występują także czynniki zewnętrzne niemniej ważne dla efektywności pracy nauczyciela, do których autorzy zaliczają: bazę materialną, na której pracuje nauczyciel, jego wynagrodzenie oraz działania jednostek, które mogą ułatwić lub utrudnić pracę nauczyciela.

Z uwagi na ograniczony zakres tematyczny niniejszych rozważań bardziej szczegółowej analizie poddane zostaną czynniki związane z osobą nauczyciela. Z licznych prac teoretycznych a także praktyki wiadomo, że nie tylko umiejętności i wiedza decydują o powodzeniu w pracy. Duży wpływ na to mają także faktycznie pełnione przez niego role, które są charakterystyczne dla tego zawodu.

² J. Bielski, Efektywność pracy nauczyciela "Wychowanie fizyczne i Higiena Szkolna" 1984, nr 10.

³ S. Strzyżewski, Proces wychowania w kulturze fizycznej, WSiP, Warszawa 1986.

⁴ T. Sankowski, Psycho-społeczne problemy zawodu nauczyciela wychowania fizycznego, "Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna" 1985, nr 10.

⁵ J. Zieleniewski, Organizacja zespołów ludzkich, PWN, Warszawa 1967.

Z. Żukowska dowodzi, że nauczyciel wf, aby osiągał pozytywne wyniki w swojej pracy winien pełnić następujące role zawodowe:

- 1) nauczyciela żywego wzoru kultury fizycznej,
- 2) nauczyciela - wychowawcy i opiekuna, zawsze życzliwego i troskliwego wobec młodzieży, uczciwego i sprawiedliwego,
- 3) nauczyciela dydaktyka nowatora, zawsze twórczego w swojej pracy, zdobywającego i przekazującego młodzieży najnowsze zdobycze nauki,
- 4) nauczyciela społecznika i krzewiciela kultury fizycznej, zawsze chętnie współpracującego ze środowiskiem na rzecz rozwoju i propagowania wartości kultury fizycznej.⁶

Drugim czynnikiem związanym z nauczycielem wychowania fizycznego, który kształtuje obraz jego osoby i wpływa na efektywność pracy, jest jego stosunek do obowiązków zawodowych. Wychowawca powinien wykazywać się cały czas twórczym podejściem do pracy, winien być rzetelny, wiarygodny, cechować go powinna zgodność słów z czynami, poczucie odpowiedzialności, a także wytrwałość w pracy z uczniami. Tylko takie cechy mogą nauczycielowi budować prawdziwy autorytet w oczach uczniów i być gwarancją prawidłowej z nimi współpracy.

Bardzo znaczącym jest również kierowanie grupą uczniowską w trakcie realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Z licznych badań przeprowadzonych nad tym zagadnieniem wynika, że najbardziej pożądanym stylem kierowania grupą jest styl demokratyczny z uwagi na wysoki poziom wykonywanej pracy, partnerskich stosunków między grupą a nauczycielem oraz pozytywnej atmosfery wewnątrzgrupowej. Jednak ze względu na specyfikę lekcji wychowania fizycznego preferowane jest również prowadzenie zajęć systemem autokratycznym, podczas sytuacji niosących zagrożenie np. ćwiczenia na przyrządach, pływanie, narciarstwo itd.

Do tego jednak potrzebne są już odpowiednie cechy osobowości, pozwalające nauczycielowi na płynne przechodzenie od jednego stylu kierowania grupą do drugiego.

Niemniej istotnym od wcześniej wymienionych czynników dla całości procesu dydaktycznego i jego efektywności jest stosunek nauczyciela do ucznia, którego przejawem są czynności opiekuńcze i prospołeczne oraz takt pedagogiczny. Zdaniem Z. Skornego⁷ czynności te powinny przyjmować formę: udzielenia pomocy, dodawania ufności we własne siły, darzenia dobrym słowem, zaspokajania potrzeb wychowanków, obrony słabszych itp. Odzwierciedleniem stosunku wychowawcy do uczniów

⁶Z. Żukowska, Model normatywny nauczyciela wychowania fizycznego, "Kultura Fizyczna", 1979, nr 3, s. 5-8.

⁷Z. Skorny, Proces socjalizacji dzieci i młodzieży, WSiP, Warszawa 1976.

a tym samym spostrzegania grupy uczniowskiej przez nauczyciela, są także zachodzące między nimi relacje. Z. Zaborowski⁸ wymienia cztery rodzaje relacji:

- relacje stymulatywne, gdzie uczeń traktowany jest jak partner, darzony zaufaniem i życzliwością, co podnosi jego samoocenę i wiarę we własne siły,
- relacje rzeczowe, w których nauczyciel poprawnie wykonuje swoje obowiązki dydaktyczne i wychowawcze, sprawiedliwie ocenia, natomiast kontakty z uczniami są bardzo oficjalne,
- relacje obojętne, gdzie nauczyciel nie interesuje się problemami uczniów, nie troszczy się o ich rozwój, nie jest utrzymana więź emocjonalna z grupą,
- relacje konfliktowe - najmniej pożądane, kiedy nauczyciel narzuca grupie swoje poglądy, stosuje sankcje, dominują kary, uczeń czuje się zagrożony. Powyższe relacje nie pozostają bez znaczenia na stosunki panujące wewnątrz grupy uczniowskiej oraz uczestnictwo w zajęciach.

Istotne znaczenie dla układów interpersonalnych nauczyciel - uczeń ma również tzw. pierwsze wrażenie, jakie uczeń wywarł na nauczycielu podczas pierwszego kontaktu. Psychologia określa ten stan rzeczy mianem efektu halo, który może przybierać postać diabelską lub aureoli. Postać diabelska charakteryzuje się przypisywaniem uczniowi na podstawie jednej cechy osobowości, wszelkich negatywnych cech i wad. Postać aureoli natomiast, cechuje sytuacja diametralnie odmienna. Zarówno jedna jak i druga postać tego zjawiska może wpływać na przebieg procesu dydaktyczno-wychowawczego. Często jest przyczyną rozbicia więzi wewnątrzgrupowych. O skali powagi tego zjawiska niech świadczy fakt, że istnieje ono w świadomości uczniów i gwarze uczniowskiej pod postacią tzw. "jechania na opinii". Ostatnim z wcześniej wymienionych czynników efektywnej pracy nauczyciela wychowania fizycznego są postawy prospołeczne, które zdaniem J. Reykowskiego⁹, kształtują się w człowieku wraz z formowaniem jego osobowości. Uzależnione są one od środowiska społecznego, w którym dana jednostka żyje, mogąc pobudzić lub hamować ich przejawianie się. W przypadku nauczyciela postawy prospołeczne przejawiają się w czynnościach skierowanych bezpośrednio na wychowanków. Literatura pedagogiczna i psychologiczna dostarcza nam opisów trzech podstawowych postaw prospołecznych:

- postawy altruistycznej,
- postawy sprawiedliwości,
- postawy życzliwości.

Wymienione wyżej postawy pozytywnie oddziałują na otoczenie społeczne. Przejawianie tych postaw przez pedagoga może być rękojmią prawdziwych sukcesów dydaktycznych i wychowawczych. Szczególnie dużo okazji do przejawiania tych postaw

⁸ Z. Zaborowski, *Stosunki międzyludzkie a wychowanie*, NK, Warszawa 1972.

⁹ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, PWN, Warszawa 1986.

ma nauczyciel wf, z uwagi na mnogość różnorodnych zadań, jakie zachodzą na lekcji kultury fizycznej.

Dotychczas przeprowadzone badania wskazują, że poszczególne czynniki decydujące o efektywności pracy nauczyciela, będące w ścisłej zależności z jego osobą, nie pozostają bez związku z jakością lekcji, na które składają się takie elementy jak:

- czynności organizacyjno-porządkowe,
- treść lekcji,
- zasady, metody i formy prowadzenia zajęć oraz psycho-społeczne zabarwienie lekcji, którego odbiciem jest stosunek nauczyciela do ucznia, postawy prospołeczne nauczyciela, styl kierowania grupą.

Warunkiem wysokiej jakości lekcji jest wysoki poziom (pod względem metodycznym) realizowania zajęć stojących przed nauczycielem w ramach każdego z wyżej wymienionych składników lekcji. Każdy z szerzej omówionych składników wynikających z osoby nauczyciela, będących jednocześnie w ścisłym związku z jakością lekcji, wymaga od nauczyciela odpowiednich cech osobowości. Te z kolei stanowią składnik ściśle określonego typu osobowości, zwanego również wymiarem.

Aktualne badania psychologiczne dają nam dowody na to, że wymiar osobowości ma wpływ na przebieg i jakość wykonywanej pracy. Jeden z psychologów omawiających ten problem, jest angielski badacz H. J. Eyseneck, twórca jednej z teorii osobowości, zwanej czynnikową. Wykazał on istnienie wymiaru osobowości o dwóch różnych (skrajnych) biegunach, jednego kontinuum, a mianowicie ekstrawersji i introwersji. Dla celów praktycznych ekstrawersje i introwersje traktuje się jako dwa osobne wymiary osobowości. Dzieje się tak z uwagi na skrajnie różne sposoby zachowania się jednostki i cechy charakterystyczne dla każdego z wymiarów. Dokonując badań na różnych grupach zawodowych, Eyseneck zauważył, że specyficzne cechy wynikające z typu osobowości określają również specyficzne zachowanie się osobnika podczas wykonywania czynności związanych z pracą zawodową.

Analizując wyniki tych badań zauważył, że cechy osobowości ekstrawertyka pre dysponują go do wykonywania zawodu trenera sportowego lub (w naszym ujęciu) nauczyciela wychowania fizycznego.¹⁰

Przypisanie tej profesji ekstrawertykowi wynika z uwagi na odpowiednią ilość cech osobowości charakterystycznych i pożądaných w tym zawodzie. Badacz zalicza do nich aktywność zewnętrzną, komunikatywność, otwarcie do osób, z którymi osobnik pracuje (przebywa), a przede wszystkim nastawienie do otaczającego go świata. Nie potwierdził tego natomiast w odniesieniu do introwertyka. Analogiczne, choć nie-

¹⁰ M. Chaynowski, za H.J. Eyseneck, Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczo-zawodowym, PWN, Warszawa 1980.

co odbiegające w swej istocie badania przeprowadzono w Polsce, w pracowni psychologii A WF w Warszawie, z użyciem tego samego narzędzia badawczego.

Istotą przeprowadzonych eksperymentów było zbadanie wpływu wymiaru osobowości (ekstrawersji-introwersji) na przebieg i wyniki studiowania studentów tejże uczelni. Założenia hipotetyczne zakładały, że studenci o wymiarze ekstrawertycznym winni osiągać lepsze wyniki w procesie studiowania od studentów reprezentujących wymiar introwertyczny. Analiza zebranego materiału wykazała jednak brak takiej zależności, a w niektórych przypadkach otrzymano nawet zależności odmiennie.¹¹ Biorąc pod uwagę stwierdzenie H. Grabowskiego¹², że przebieg pracy zawodowej jest ściśle związany z przebiegiem studiowania, można założyć, że wymiar osobowości nie ma wpływu na przebieg i jakość pracy zawodowej, co jest tym samym zaprzeczeniem wyników H. J. Eysenecka.

Wstępne badania pilotażowe prowadzone przez autora niniejszych rozważań na terenie miasta Szczecina, częściowo zbieżne są z wynikami H. J. Eysenecka. Nie są to jednak wyniki ostateczne i na potwierdzenie lub odrzucenie hipotezy należy jeszcze poczekać. Z rozkładu wyników uzyskanych z zebranego materiału empirycznego nie można stwierdzić jednoznacznie, że tylko typowy ekstrawertyk będzie dobrym nauczycielem wf. Wysokie oceny w opiniach uczniów otrzymali również introwertycy, choć zdarzało się to znacznie rzadziej niż w przypadku ekstrawertyków. Z teoretycznej analizy cech obydwu wymiarów osobowości, wydawać się może, że ideałem osobowościowym nauczyciela wf byłby ambiwert, czyli osobnik pośredni, łączący cechy ekstra i introwertyka. Być może, że w przyszłości skłoni to władze oświatowe do prowadzenia, wzorem badań lekarskich, wśród kandydatów na uczelnie wf testów określających wymiar osobowości kandydata.

Grzegorz Wosik

Quality of a Physical Education Lesson and Personality of Teacher

Summary

Special character of a physical education lesson is due to complexity of its goals and rules that it must comply with. The author, on the grounds of works by S. Stryjewski, J. Bielski, T. Sankowski, J. Zieleniewski, Z. Żukowska, Z. Skórny, Z. Zaborowski, J. Reykowski, M. Choynowski, H.J. Eyseneck and other authors analysed the state of research on the relation between a personality of a teacher and quality of a physical education lesson. The author divides the personality results into subjective and objective ones, considering them in different aspects.

¹¹ T. Sankowski, Psycho-społeczne problemy zawodu nauczyciela wychowania fizycznego, "Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna", 1985 nr 10.

¹² Z. Żukowska, Warsztat pracy nauczyciela wychowania fizycznego, "Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna", 1984 nr 8.